

THEMA TIJDSCHRIFT

1812

Hollanders,
artsen,
vrouwen
in het leger
van Napoleon

Napoleons fatale veldtocht
naar Rusland, de koude
hel waarin 1 miljoen
mensen stierven

Napoleon ontmoet Goethe

Koppen rollen in Amsterdam

Niet eerder gepubliceerd:
Berezina-etsen van Dirkje Kuik +
1812-dagboek van Zwolse soldaat

‘Een militair moet altyd tevreden zijn’

Hollandse soldaten in Franse dienst, 1811-1812

DOOR MARC GEERDINK-SCHAFTENAAR

*Wie zijn Vader heeft vermoord
En zijn Moeder heeft vergeven,
Die is nog veel te goed
Voor het soldatenleven.*

(SOLDATENLIEDJE UIT DE 18^E EEUW)

Sjako van een officier,
124eme RI (Legermuseum, Delft)

*Den dag van loten zal ik lang onthouden
Den dag waarop ik het lot trof als militair
Wij meenden alsdan samen te paren
Maar ik moest gaan dragen sabel en geweer*

(SOLDATENLIEDJE UIT DE NAPOLEONTISCHE TIJD)

Op 9 juli 1810 werd bij Keizerlijk decreet ‘Holland met het Keizerrijk verenigd.’ De toekomst voor de duizenden manschappen van het voorheen Hollandse (koninklijke) leger was daarmee in één klap een stuk onzekerder geworden. In 1811 en 1812 was Napoleon heer en meester over het Europese vasteland en op het toppunt van zijn macht. Om deze macht in stand te houden was hij in grote mate afhankelijk van buitenlandse troepen. Uit de gebieden van de Duitse Rijnbond werden veel troepen geworven, evenals uit Polen, Italië en Zwitserland. In 1806 had Napoleon zijn broer Lodewijk tot koning van Holland laten kronen, met als doel een sterk Hollands leger te formeren. Dit leger moest Napoleons rijk in het noorden

beschermen tegen een mogelijke Britse inval. Lodewijk volgde echter een eigen koers, met bijna een oorlog met zijn broer tot gevolg. Exit Lodewijk dus.

HET HOLLANDSE LEGER IN 1810

Artikel 4 van het Keizerlijk Dekreet van 9 juli 1810 luidde: ‘De officieren te Lande en ter Zee, van welken rang zy wezen mogen, worden in hunne Posten bevestigd. Aan dezelve zullen Brevetten, door ons ondertekend, worden uitgereikt. De Koninklyke Lyfwacht zal met onze Keizerlyke Garde worden verenigd.’

Deze ‘Lyfwacht’ van Koning Lodewijk bevatte naast het Regiment Grenadiers nog een ‘Garde du Corps’, een Regiment Garde te Paard, een regiment Huzaren en eenheden Garde-Artillerie,

Garde-Veteranen en Veliten; ze marcheerden meteen af naar Versailles om daar met hun wapenbroeders verenigd te worden.

De onderbezette Hollandse linieregimenten, die al flink wat ervaring hadden opgedaan in Duitsland (1806-1807 en 1809), Zeeland (1809) en Spanje (vanaf 1808), bestonden uit zeven infanterieregimenten, één regiment Jagers, één regiment Kurassiers, één regiment Huzaren en artillerie (te voet en bereiden). Daarnaast nog Sappeurs, Mineurs, Pontonniers, Gendarmes, Veteranen, Veliten, Kweekelingen en de schutterrijen. Aangezien de Hollandse soldaten volledig moesten opgaan in het Franse leger werden de eenheden in augustus gereorganiseerd en hernummerd: bataljons werden samengevoegd of

De langste man in het keizerlijke leger diende bij de ‘Grenadiers Hollandais’: de Tamboer-maître Siliakus mat maar liefst 2.10 meter, 3 meter van de grond tot aan de top van de pluim op zijn kolbak!

Een naïef (zelf)portret van een Hollandse grenadier, gedateerd 1810 (Legermuseum, Delft)

opgeheven en verdeeld. Het resultaat was vier regimenten infanterie van Linie (123ème, 124ème, 125ème en 126ème), een regiment lichte infanterie (33ème), een regiment Kurassiers (14ème) en een regiment Huzaren (11ème). De artillerie en andere korpsen werden ingedeeld bij bestaande Franse eenheden. De garnizoensplaatsen van de nieuw gevormde korpsen werden verplaatst naar Frankrijk, ondanks dat de rekruten hiervoor in de Hollandse departementen werden geworven. Daarbij werd in november bepaald dat elke compagnie voortaan zou bestaan uit 80 Hollandse soldaten en 40 soldaten afkomstig uit de Rijnbond, het Groot-hertogdom Warschau of Zwitserland. Pruisen en Oostenrijkers werden overigens expliciet uitgesloten, evenals deserteurs. Met de organisatie van de korpsen naar Frans model in oktober werd het aantal bataljons per regiment nog eens verhoogd. De twee bataljons van het 123ème die in Spanje vóchten werden met vier bataljons uitgebreid en hernummerd tot het 130ème Regiment, terwijl in Holland nieuwe bataljons werden opgericht; en in januari 1811 werd er nóg een regiment uit de grond gestampt, het 131ème.

Officiers van de Rode Lansiers in groot tenue. Op de voorgrond een Hollandse officier. De Rode lansiers werden in 1810 gerekruteerd in de Elzas, in Lotharingen én in Holland onder de ontbonden gardetroepen van koning Lodewijk Napoleon (Legermuseum, Delft)

DRIEKEURIGE KOKARDE

De Hollandse uniformen waren sterk gebaseerd op de Franse militaire mode; de infanterie droeg witte uniformen (net zoals alle legers van de verschillende vazalstaten); de artillerie droeg uniformen die vrijwel gelijk waren aan die van hun Franse collega's. Vanaf 20 juli kregen de soldaten de Franse driekleurige kokarde te dragen, waarmee ze officieel in Franse dienst waren overgegaan. De muzikanten werden al snel in de donkergroene livrei van de keizer gekleed, verder kregen de manschappen een ruitvormige

sjakoplaat met adelaar en regimentsnummer uitgereikt. Een sjako is een hoge militaire klephoed van vilt en leer. Daarna moesten langzaam maar zeker de Hollandse uniformen worden vervangen door Franse uniformen: vanaf 9 februari 1811 werden de eerste *conscripts* in het blauw gestoken. De oude uniformen moesten natuurlijk wel eerst worden afgedragen, veelal door de elitecompagnieën. De Gardegrenadiers mochten hun prachtige witte uniformen met karmozijnrode omslagen en voering behouden, naar men zegt een geste

Om de trekker van het musket over te halen moet je beschikken over een rechterwijsvinger; je kon dus onder de dienstplicht uit komen door je wijsvinger af te laten knippen

van Napoleon aan zijn Oostenrijkse gemalin Marie Louise; het Oostenrijkse leger droeg eveneens witte uniformen. Alleen de kenmerkende koninklijke tekens, zoals de leeuw op de knopen van de Garde, moesten meteen worden vervangen. Ondanks dat later ook de lissen en kwastjes op de opslagen en manchetten verdwenen bleef het een indrukwekkend regiment van robuuste kerels, de meesten veteraan en qua lengte bovengemiddeld ten opzichte van de gewone soldaten. 'La Gloire de Hollande' noemde Napoleon hen. De langste man in het keizerlijke leger diende bij de 'Grenadiers Hollandais': de Tamboer-maître Siliakus mat maar liefst 2.10 meter, drie meter van de grond tot aan de top van de pluim op zijn kolbak! Veel officieren beschouwden de inlijving als een kans op een carrière in de roemruchte Grande Armée. De toevoeging aan de Keizerlijke Garde, het meest roemrijke legeronderdeel ter wereld, was natuurlijk een enorme eer. Zij zouden dienen onder leiding van de grootste veldheer sinds Alexander de Grote. Voor de gewone soldaat was het allemaal minder rooskleurig: Napoleon had dan wel gezegd dat 'elk soldatenransel een maarschalksstaf bevatte', maar daarvoor moest je wel lang genoeg in leven blijven. Met name de troepen in Spanje waren al sinds 1808 in een uitzichtloze guerilla-oorlog verwickeld tegen een hardnekkige vijand en werden belaagd door een zeer vijandelijke bevolking; wie vrijwillig getekend had voor zes jaren in Hollandse dienst

zag door de inlijving in het Franse leger plots zijn diensttijd verlengd tot 'de duur van de oorlog'. En met Napoleon als heerser kwam daar voorlopig geen einde aan.

DE CONSCRIPTIE

Wat de Hollanders het meest hadden gevreesd, en wat Lodewijk altijd had geweigerd, was de invoering van de conscriptie, de dienstplicht. Elke bepaling die enigszins riekte naar de invoering van de conscriptie (zoals het inlijven van weeskinderen in het leger als kweekelingen of pupillen) leidde tot protesten en niet zelden tot rellen. De werving van soldaten leverde echter nooit voldoende manschappen op; de geplande 25.000 man die Napoleon voor ogen had werden nooit gevonden, alle middelen ten spijt (tot aan het werven van een 'Korps Israëlieten' of het inlijven van krijgsgevangenen aan toe). Afgezien van de Koninklijke Garde was het leger altijd onderbezet en moesten eenheden worden opgeheven om de overige onderbezette bataljons te versterken.

Op 18 oktober 1810 werd de gevreesde conscriptie ingevoerd, wat betekende dat duizenden Hollandse jongemannen tussen 20 en 25 jaar per jaargang zouden worden opgeroepen om in dienst te gaan voor tenminste 2 jaren, 'of de duur van de oorlog'.

De eerste jaargang was die van 1811 (mannen geboren in 1791), maar met terugwerkende kracht werden eveneens de jongemannen van de jaargangen 1808, 1809 en 1810 opgeroepen. De bedoeling was om de helft van de conscrits te bestemmen voor het leger, en de andere helft voor de marine, maar

gezien de deplorabele staat van de Hollandse en de Franse marine ging alsnog 2/3^e van de conscrits naar het leger.

Door de dienstplicht werden alle gezonde jongemannen ingelijfd. Liegen over je leeftijd zat er met de invoering van de Burgerlijke Stand niet meer in, dus tenzij je wat mankeerde moest je voor je nummer opkomen en hopen dat je werd uitgeloot. De mogelijkheid bestond een remplaçant te huren: deze nam dienst in plaats van de loteling in ruil voor een behoorlijk geldbedrag, uit te keren met rente aan de soldaat aan het einde van de diensttijd, of aan zijn nabestaanden. De prijzen voor een remplaçant konden oplopen tot een klein fortuin, maar dat was een gok die menigeen wel wilde nemen. Dominicus Kneepkens had het nummer 25 getrokken en hoefde niet in dienst; hij ruilde met de boerenzoon Simon Geelen die nummer 9 had getrokken, in ruil voor 900 franc, destijds drie jaarsalarissen. Jammer genoeg werden 2 jaar later eveneens de hoge nummers opgeroepen: 900 franc armer moest Simon alsnog in dienst.

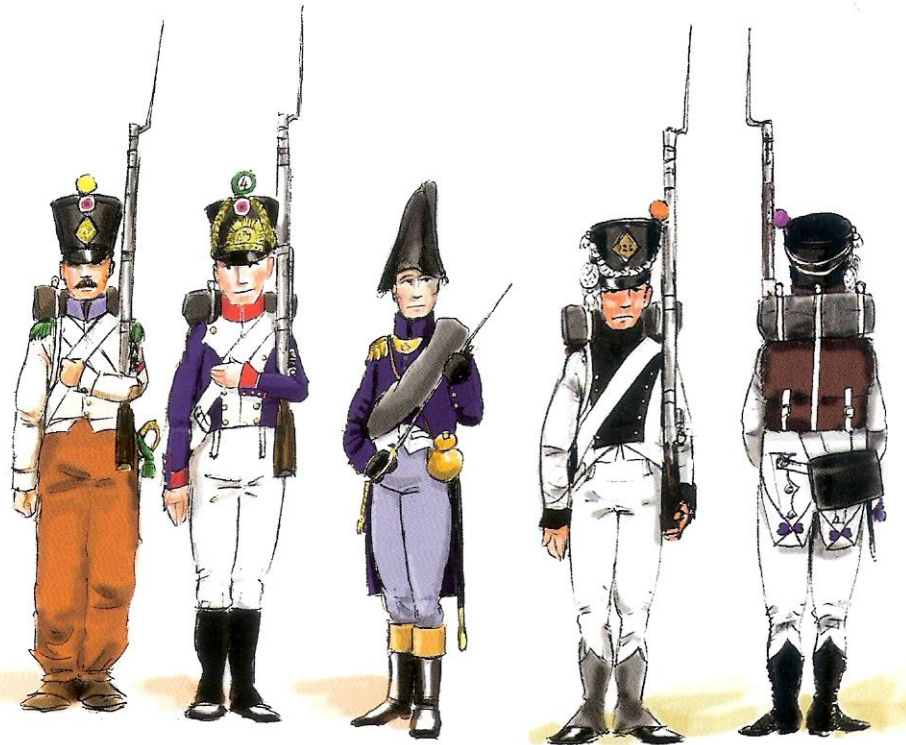
Voor de arme boeren en handwerkslieden zat er niets anders op dan hopen om uitgeloot te worden. Wie niet het lot wilde afwachten kon proberen afgekeurd te worden vanwege een geestelijke of fysieke afwijking. Het veinzen van doofheid of zwakzinnigheid kwam veelvuldig voor, wat door middel van getuigschriften moest kunnen worden aangetoond. Aangezien je je voortanden nodig hebt om een papierpatroon open te bijten loonde het dus om deze door een arts te laten verwijderen (elkaar in een dronken bui de tanden uitslaan was ook een mogelijkheid). En om de trekker van het musket over te halen moet je beschikken over een rechterwijsvinger;

je kon dus ook onder de dienstplicht uit komen door je wijsvinger af te laten knippen. Degene die zich schuldig maakte aan zelfverminking werd vanzelfsprekend zeer streng bestraft, evenals de dokter die té gemakkelijk zijn patiënten ongeschikt voor de dienst had verklaard. De conscriptie raakte de arme bevolking hard en meedogenloos; jongemannen die werkten in de familiebedrijven en op boerderijen verdwenen in de gelederen, jonge werkkrachten waren simpelweg niet of nauwelijks te vinden. De onrust onder de bevolking was groot, en met name in de grote steden kwam het regelmatig tot hevige rellen. Hoezeer de conscriptie de samenleving kon ontwrichten was al te zien in Limburg, dat al sinds lange tijd bij Frankrijk hoorde: het gemis aan werkkrachten was groot, veel jongemannen keerden niet meer terug. En degenen die wel terugkeerden konden na zoveel jaren dienst niet meer aarden in het normale burgerleven. De soldaten van de Hollandse Brigade die in 1808 naar Spanje marcheerden viel het onderweg door Frankrijk al op dat ze maar weinig jongemannen zagen. De oorlogen van Napoleon kostten aan zoveel jongemannen het leven dat Frankrijk lange tijd een bevolkingsdaling kende, in tegenstelling tot de rest van Europa, waar de bevolking explosief begon te groeien door verbeterde levensomstandigheden. Vijfentwintig jaar oorlog had twee miljoen Franse jongemannen het leven gekost, bijna evenveel als het aantal inwoners van Nederland in 1813. De Hollanders vreesden de conscriptie. Terecht, zoals ze zouden ondervinden.

FRANSEN EN HOLLANDERS

Toen de Hollandse Garde in Versailles aankwam werd ze van harte welkom

Het 130^e regiment van de Infanterie. Links een *voltigeur* (lichte infanterist) in wat nog rest van zijn oude Hollandse uniform. Op zijn mouw draagt hij een rode chevron, wat aangeeft dat hij al tenminste 5 jaar in dienst is en heeft bijgetekend. In het midden een *fuselier* (geweerschutter) van het 4^e bataljon; de 'conscrit' draagt het nieuwe uniform volgens de voorschriften van 1812. Het 130eme had echter een afwijkende sjakoplaat van het model van een 'opgaande zon', met een adelaar tussen een krans van zonnestrallen. Rechts een officier in veldtenuue; in plaats van zijn groot tenue (dat menig officier een klein fortuin kostte) draagt hij een eenvoudige donkerblauwe *surtout*, een grijsblauwe broek en een tweekante steek. Over zijn schouder draagt hij zijn grijze overjas als bescherming tegen sabelhouwen. Als teken van zijn rang draagt hij een gouden epaulet en een gouden ringkraag op de borst. Tekening: auteur

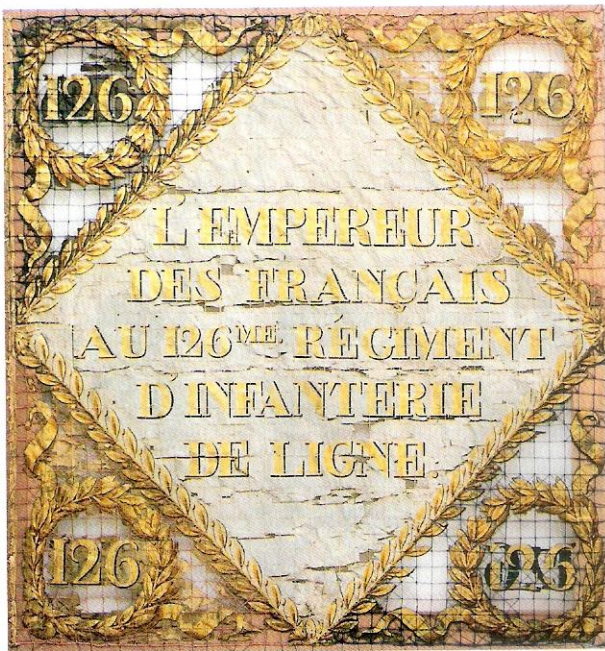
Uniformreconstructie van Hollandse infanterie in Franse dienst, 1810-1811. Links een fuselier van het voormalige 5e Regiment, rechts een fuselier van het voormalige 8e Regiment; uit bataljons van deze regimenten werd het 126eme *Régiment d'Infanterie de Ligne* gevormd. Tekening: auteur

geheten door hun Franse wapenbroeders. De inlijving werd flink gevierd. Als lolletje ruilden Hollanders en Franse Veliten hun uniformen; waarop de Fransen in Hollandse uniformen de stad onveilig maakten, respectabele burgers beleedigen en her en der vernielingen aanrichtten. Het werd een flinke rel, waarbij zelfs de prefect van het departement en de keizer zelf bij betrokken raakten. De Hollanders werden vrijgesproken van elke aanklacht, de Veliten in kwestie naar het front in Spanje gestuurd (het equivalent van overplaatsing naar het Oostfront in de Tweede Wereldoorlog). Ondanks het aanvankelijke hartelijke welkom bleven de 'Grenadiers Hollan-

dais' buitenbeentjes. Het regiment kreeg het nummer '2' toegewezen, maar na oprichting van een nieuw Frans Garderegiment Grenadiers moesten de Hollanders weer een nummer opschuiven; Napoleon wilde zijn veteranen wellicht niet voor het hoofd stoten door een niet-Frans regiment een hogere senioriteit te geven. Officiersposten in de 'Hollandse' korpsen waren nu ook open voor niet-Hollanders. Hollandse officieren konden worden overgeplaatst naar andere regimenten, terwijl ambitieuze gardesoldaten een

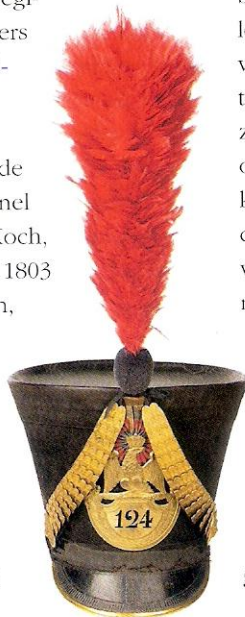
aanstelling konden krijgen bij de nieuwe regimenten. De Kuras-

Het vaandel van het 126ème Régiment d'Infanterie. Het vaandel viel bij de Berezina in Russische handen. (Musée de l'Armée, Parijs)

siers en Huzaren vormden hierop een uitzondering, die daarmee een exclusief karakter kregen. Hiermee trad meteen een opmerkelijk effect naar voren dat de inlijving in gang had gezet: de Hollandse soldaten waren zich plotsklaps zeer bewust van hun Hollandse identiteit. Sommige soldaten schreven in hun brieven over 'de Fransche troepen', op een manier alsof ze er zelf niet bij hoorden. Die gewone Hollandse soldaat, dienend in de linieregimenten, had weinig keuze. Zijn diensttijd bleek opeens verlengd, wat de toekomst onzeker maakte; voor de troepen in Spanje bleef de oorlog zich maar voortslepen. Franse officieren en *conscrits* deden hun intrede in zijn regiment, evenals Duitsers en Polen. De gemiddelde Hollandse soldaat sprak geen woord Frans, maar de bevelen leerde hij snel genoeg. Johannes Koch, een veteraan die in 1803 dienst had genomen, beschreef hoe dat ging: 'Intusschen was Holland bij Frankrijk ingelijfd en wij werden in 1811 in Fransche troepen herschapen. Ons Regiment

echt van af, en zingen deden ze ook al niet. De Franse regimenten kenden, evenals veel Duitse troepen, een uitgebreid repertoire aan soldatenliedjes die tijdens de eindeloze marsen werden ingezet door enkele voorzangers, waarbij de rest inviel bij het refrein. De Hollanders waren daarentegen niet echt te spreken over het ruwe gedrag van de Fransen, die beestachtig konden huishouden tegen de burgerbevolking. De soldaat kon op campagne niet rekenen op een regelmatige betaling van zijn soldij, laat staan de regelmatige aanvoer van kleding, uitrusting en eten. Plunderen was het enige dat hem restte. In de vele soldatenbrieven die uit die tijd zijn bewaard (veel soldaten konden goed lezen en schrijven,) werden ouders, vrienden en familie veelal verzocht geld toe te sturen. Maar ook kostbaarheden, zoals een soldaat die vraagt of zijn ouders zijn horloge en schoengespens kunnen opsturen, want 'iedereen in de compagnie draagt ze'. Sieraden waren vaak een investering om in tijden van nood op terug te kunnen vallen; net als vissers droegen soldaten vaak oorringen, als 'verzekering' voor een degelijke begrafenis, mocht hun lichaam gevonden worden.

De Keizerlijke Garde kreeg deze oorringen als standaard uitrustingsstukken uitgereikt. De keizer was inderdaad erg gesteld op zijn *Grogards*. (Bijnaam,

werd het 123^e Regiment Infanterie en ik werd daarbij tot sergeant benoemd. Wij moesten drie dagen lang trouw zweren op het Vaandel en den ganschen dag staan schreeuwen om den Franschen kommando's te leeren, hetgeen geen gemakkelijke taak voor ons was, want behalve de officieren kon bijna niemand een woord Fransch.' Naast het taalprobleem waren er ook cultuurverschillen. De Franse soldaten vonden hun Hollandse collega's maar saai: ze waren vrij sober en plichtsgetrouw, maar een lolletje kon er niet

het betekent 'klagers' of 'bromsnorren'. Ze stonden er om bekend dat ze vaak klaagden, omdat ze als reserve in geen enkele grote veldslag werden ingezet.)

1812: HET ECHTE WERK

Niemand kon voorzien wat er zou gebeuren in het jaar na het bezoek van de keizer aan de nieuwe departementen. Het was, afgezien van de oorlog in Spanje, relatief vredig in Europa. Maar hoe lang nog? Sergeant Van Wetering zou later verhalen (zie ook vanaf p. 42): 'De 3e fuseliercompagnie van het 1e bat^{on} [126ème RI] waar ik bij diende werd gedetacheerd naar Bergen op Zoom. In het voorjaar van 1812 werd ik van daar getrokken bij de Grenadiercompagnie van het 3e Batt. te Antwerpen. Alles was daar in beweging. Wij bespeurden dat er iets gewigtigs op til was, dat dan ook niet lang verborgen kon blijven.' Vanaf april werden de marsorders uitgezonden naar alle uithoeken van het keizerrijk, het koninkrijk Italië, de Rijnbond, de Illyrische provincies (de noordoostkust van de Adriatische Zee, in wat nu Kroatië en Slovenië is), de vazalstaten en de bondgenoten. 450.000 soldaten marcheerden, sommigen vanuit Spanje, Sicilië en Kroatië, op weg naar Koningsbergen (de stad lag toen in Pruisen, nu in Rusland en heet Kaliningrad), waar het verzamelpunt was van de invasiemacht. Onderweg vraten zij en hun duizenden paarden centraal Europa kaal. 15.000 Hollanders marcheerden mee, onzeker wat de campagne zou brengen; maar ach, met Napoleon aan het hoofd was de overwinning zeker, en dan, beladen met eer, roem en Russische schatten snel weer terug naar huis. 'Trouwens,' schreef soldaat Johannes Koch later in zijn memoires, 'een militair moet altijd tevreden zijn, waar hij ook gestuurd wordt; de een treft het al eens beter dan de ander.' ■

MARC GEERDINK-SCHAFTENAAR is docent Geschiedenis en re-enactor; hij geeft historische demonstraties op scholen en in musea. Zijn onderzoek naar de Bevrijdingsoorlog in Nederland (1813-1815) beschrijft hij op zijn website www.grenadiercompagnie.nl.